

СУЧАСНЕ ПРОЧИТАННЯ ХУДОЖНІХ ТЕКСТІВ І. С. НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО

(Мялковська Л. М. Мова художніх творів І. С. Нечуя-Левицького: лексикографічна і лінгвокогнітивна рецепція: монографія. Київ: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2019. 608 с.)

Пишу те, що бачив, що знаю,
а чого не знаю, не беруся.

І. С. Нечуй-Левицький

Мовотворчість Івана Семеновича Нечуя-Левицького – самобутнє явище в історії української культури. До аналізу мови письменника звертаються історики літературної мови, лінгвостилістики. Застосовуючи різні методи дослідження художніх текстів, вчені не лише простежують, як збагатила мовна практика І. С. Нечуя-Левицького українську літературну мову другої половини XIX – початку XX ст., а й пропонують нове прочитання його творів, виявляють характерні ознаки ідіолекту письменника. У монографічному дослідженні Л. М. Мялковської застосовано лексикографічний та лінгвокогнітивний підхід до вивчення мовотворчості І. С. Нечуя-Левицького.

У чотирьох розділах монографії вдало поєднано висвітлення теоретичних питань історії української літературної мови з конкретним аналізом художніх текстів письменника. Попри те, що І. С. Нечуя-Левицького називали майстром *реалістично-побутової, народно-побутової, етнографічної, реалістичної, народницької* прози, письменником, який проголосив ідеалом літературної мови *народну мову* українського села, здійснене авторкою дослідження його текстів уможливило інші висновки: «аналіз лексики, фразеології, граматики, мовно-соціальних портретів персонажів, образно-стилістичної системи засвідчив відповідний до історичного часу рівень інтелектуалізації української літературної мови, її здатність концептуалізувати нові суспільні ідеї в нових текстах, що мають художньо-пізнавальну цінність для читачів» (Мялковська, 2019: 29).

Розглядаючи мовно-культурну діяльність й художню творчість І. С. Нечуя-Левицького з погляду історії української літературної мови та шляхів її розвитку, дослідниця відзначає, що письменник

був активним учасником мовних дискусій, висловлював теоретичні міркування про засади творення писемної літературної мови й своєю художньою мовною практикою засвідчував, по-перше, часово маркований вплив художнього стилю на українську літературну мову кінця XIX – початку XX ст.; по-друге, динаміку стильової диференціації мовних одиниць залежно від їх уживаності в різних діалектах української мови.

Окремо схарактеризовано ті суспільні й культурні умови, у яких формувалася мовна особистість письменника, зокрема в рецензованій праці зазначено: «Як мовна особистість І. С. Нечуй-Левицький виявляв свій талант у різних типах індивідуально-авторської оповіді — і як науковець-етнограф, і як високий майстер художнього та публіцистичного слова, і як перекладач різностильових іншомовних текстів» (Мялковська, 2019: 46).

Другий розділ монографії «Мова І. С. Нечуя-Левицького як джерело укладання загальномовних словників» привертає увагу до проблеми відображення мови письменника в загальномовних словниках: Словнику української мови в 11-ти томах та Словнику української мови за ред. Б. Д. Грінченка. Аналізуючи відповідний ілюстративний матеріал із творів І. С. Нечуя-Левицького в Словнику української мови за ред. Б. Грінченка, авторка відзначає, що Словник орієнтувався на відображення різних груп лексики: це слова-поняття суспільно-політичної характеру, слова зі сфери освіти, мистецтва, літератури, релігії. Широко представлена в Словнику й українська лексика народно-розмовного походження на позначення побуту, тогочасних професій. Серед цієї лексики авторка розрізняє слова різного походження, зокрема полонізми, чи слова, запозичені з інших мов через польську. Через авторське слововживання Словник зберігає чимало народно-розмовних назв, які з погляду сучасної літературної норми сприймаються як архаїзми, історизми, тобто потребують відповідних значенневих коментарів для сучасного читача.

Досліджуючи слововживання І. С. Нечуя-Левицького в 11-томному Словнику української мови, Л. М. Мялковська фіксує значну кількість слів, що проілюстровані цитатами з творів письменника. За спостереженнями авторки, найчисленніші в наведених ілюстраціях із творів І. С. Нечуя-Левицького дієслівні синонімічні ряди на позначення розумової та мовної діяльності, функціональне навантаження

таких дієслів у досліджуваних прозі пов'язане з образною характеристикою людського спілкування, мислення, відтворенням звукових особливостей мовлення персонажів, їхнього психічного стану, настрою.

Авторка монографії вважає, що використання художніх текстів І. С. Нечуя-Левицького в загальномовних словниках для ілюстрування значень дієслів-синонімів на позначення мисленнєвої, розумової діяльності людини є показником впливу мовотворчості письменника на кодифікацію загальнолітературної й стилістичної норми української мови.

Третій розділ «Лінгвокогнітивна рецепція художніх текстів І. С. Нечуя-Левицького» допоможе читачам розкрити лінгвокультурні орієнтири І. С. Нечуя-Левицького. Письменник бачив українців освіченими європейцями, переймався складними процесами збереження національної ідентичності, проблему якої розглядав насамперед у зв'язку з українською мовою. Адже українська мова для письменника була не тільки дієвим, оптимальним інструментом самовираження, творчості, висловлюванням власних думок, а й живим зв'язком з українськістю, за його слововживанням, – українщиною.

Аналізуючи художні тексти І. С. Нечуя-Левицького, Л. М. Мялковська робить спробу змодельовати національно-мовний простір українського суспільства другої половини XIX — початку XX ст., основу якого становить вербальний образ *європейського українця-інтелігента*, простежує конкретизацію цього образу через образи народовців, націоналів, культурників і робить висновок про те, що поняття української мови, культури, освіти є стрижневими щодо світоглядних характеристик української інтелігенції. Для відображення зафіксованих у текстах І. С. Нечуя-Левицького слів-понять, що розкривають характерні ознаки світогляду, цінностей, суспільної діяльності молоді української інтелігенції, авторка моделює схему «Молода українська інтелігенція 60 — 80-их років XIX ст.» (Мялковська, 2019: 106).

Об'єктом наукового аналізу авторки є також метафори як один із показових елементів ідіостилу письменника, який намагався відтворити внутрішній світ персонажів. Л. М. Мялковська відзначає в досліджуваних текстах актуалізацію низки метафор, які формуються навколо понять *думка, дума, душа, серце, мрія, почуття* й моделюють індивідуально-авторське бачення внутрішнього світу людини,

її почуттів, переживань. Серед домінантних базових моделей, що становлять основу метафоризації понять на позначення внутрішнього світу людини, авторка виокремлює такі: вода → думка, вода → душа/серце, вода → почуття, птах → думка, птах → мрія, птах → душа, конкретні предмети → думка (Мялковська, 2019: 126–134).

На основі здійсненого дослідження зроблено висновок, що розгорнуті, поширені додатковими складниками метафори як характерні ознаки мови художньої прози І. С. Нечуя-Левицького ілюструють її концептуальні засади, відбивають особливості мовомислення письменника, у якому індивідуалізації зазнають типові художні, загальномовні метафоричні структури, ускладнені семантикою характерних порівнянь. У центрі епічної оповіді прозаїка перебуває людина з її настроями, думками, переживаннями (Мялковська, 2019: 134).

Рецензоване монографічне дослідження містить інформацію й про змодельований за художніми текстами І. С. Нечуя-Левицького мовний образ Києва другої половини XIX — початку XX ст. Л. М. Мялковська відзначає, що в досліджуваних текстах цей образ репрезентують різнопланові оніми, зокрема топоніми, назви сакральних та архітектурних споруд, а також лексеми з кольоративною семантикою, порівняльно-метафоричні конструкції, метафори з певними типами асоціативних зв'язків, які виявляють особливості художнього мовомислення письменника. Як зазначено в праці, «структура мовного образу Києва в досліджуваних текстах І. С. Нечуя-Левицького постає як феномен зображеного конкретного простору, природного ландшафту, візуального, семантично-асоціативного та оцінно-почуттєвого змісту поняття «місто Київ» (Мялковська, 2019: 151-166). Зважаючи на обсяг запропонованого опису, варто було б, на наш погляд, подати його окремим підрозділом «Мовний образ Києва».

Четвертий розділ «Співвідношення загальномовних та індивідуально-авторських синонімів у художніх текстах І. С. Нечуя-Левицького» порушує важливу проблему дослідження взаємодії літературної мови із мовною практикою письменника, засвідчує перспективний підхід до виявлення ключових лексико-семантичних груп у реєстрі загальномовного словника та індивідуального словника мови письменника. Дослідниця збирила й детально описала значний за обсягом матеріал — ілюстрації із творів І. С. Нечуя-Левицького в загальномовному словнику.

Варто наголосити на значенні інформативної частини монографії, представленої як Додаток. ЛЕКСИКА ТВОРІВ І. С. НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО (показник кількості слововживань) (Мялковська, 2019: 211–602), який підготувала Людмила Миколаївна Мялковська. Саме показник типового слововживання письменника виявляє традиційне й новаторське в мові його художніх творів. Причому не тільки частотні слова є маркерами конкретного ідіостилу: важливими є й стилістично функційне поєднання слів різної частоти вживання в тексті, також вертикальний контекст, який формує наскрізну думку, сприяє актуалізації суттєвої для письменника ідеї.

Запропонована в монографічному дослідженні Л. М. Мялковської лінгвокогнітивна інтерпретація художніх текстів І. С. Нечуя-Левицького, оперування поняттями концептів-мотивів, співвідносних із поняттями лексико-семантичних, лексико-асоціативних полів, дає змогу простежити лінгвальний механізм творення концептуальних для мовомислення письменника образів, розкрити філософію його мови.

Отже, рецензоване монографічне дослідження Л. М. Мялковської «Мова художніх творів І. С. Нечуя-Левицького: лексикографічна і лінгвокогнітивна рецепція» засвідчує сучасне лінгвістичне прочитання текстів письменника й задовольняє суголосні часові потреби наукового опису актуальних для сьогодення творів української класики.

Маленко Олена Олегівна – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри українознавства і лінгводидактики, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. Вул. Валентинівська, 2, Харків, 61168, Україна.

Tel.: +38 067-938-86-57

E-mail: malena-o@yandex.ua

<https://orcid.org/0000-0003-4753-0036>

Malenko Olena Olehivna – Doctor of Philology, Professor, Head of the Ukrainian Studies and Applied Linguistics Department, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University. Valentynivska Str., 2, Kharkiv, 61168, Ukraine.

Надійшла до редакції 25 жовтня 2019 року